

Euskal antzerkia eta Aresti buru-bihotzez buru-bihotz

Patxi Zubizarreta

I. Sarrera

Urrutitik etorritako ikasleak Maisuari, Argitasunaren bila zebilela esan zion. Eta hark berriz, erantzun, ikasleak Argitasuna iritsi gabe ere, bazuela bere altxorra, bere baitan loratu zen bilaketa bera, alegia.

Eta antzerkia nahiz Arestirenganako hurbiltze-lan hau, bilaketa baten ondorio gisa aurkezten dugu, ziurrenik ere, bilaketa, ondorioak (Argitasuna) baino garrantzitsuago delarik.

Antzerkiaren magikotasunean busti nahi genuen eta Arestirenean gozatu, oraina eta iraganarekin jolastu, eta gero, aurpegia serio jarri, horrela nonbait, gauzak sinesgarriago gertatzen direla eta.

Orain, bere hankasartze ugariarekin, bere intuizio-sailarekin, antzerki gertakariaren konplexutasunaz kontziente sikiera, au-

rrerapauso txiki baten moduan aurkezten dugu honakoa, subjektibo oso, partzial oso, humano oso, bere teorikotasunean bizkor-garri eta lagungarri gertatuko ote den..., lotsagabe oso, pirata samar.

II. Euskal jenero dramatikoa

Hamaika urtetan gaindi eginiko bidaiaren ondotik, ehizari, erlijioari, nekazaritzari nahiz egungo bizimoduari lotua, kolore desberdinez jantzia, oraindik orain eszenarioetan zehar, euskal antzerkiaren kometa hegaldaturik ikus daiteke. Kometa honek, lau haize-burrunbada ezagutu ditu bereziki:

Euskal antzerki osoaren barnean, lau aro ezberdin aurkitu dira: antzina sortu eta gaurdaino bizi diren gure egitura berezienekoak, hau da: Pastoralak, Tobera mustrak eta antzekoak (Iparraldean); XVII. mendean agertu ziren Barrutia, Peñafiorida eta beste norbaiten aleak; ehun urteko isilaldiaren ondoko eraberritze edo, nahiago baduzue, pizkunde-aroa, XIX. mendeko 76. urtetik gure gerrarainokoa; azkenik, gerraondoko aroa. (1)

Gerra osteko antzerkigintzan berriz, Patri Urkizuk hiru be-launaldi bereizten ditu:

1. Etxaniz, Zubikarai.
2. Aresti, Garmendia.
3. Atxaga, Haranburu-Altuna.

Eta Lasagabasterrek dioenez, baliabide dramatikoak gagoz-kiela, ez du sasoi hartako euskal teatro modernoak oso aurrera egin.

Gero, Baigorritik iraganik, 1977.ean *Euskal Antzerti Taldeen Biltzarra* (EATB) sortuko zen; 1981.ean, oster, *Antzerti*. Gisa honetan, euskal antzerkigintzaren erreklamazio-liburuan honelakoak irakur ditzakegu:

- zenbaitetan bertakokeria kostunbristetara mugatzea.
- errealitateari —hain dramatikoa, bestalde— bizkar emana egotea.
- benetako infrastrukturarik eza —antzokiak, pertsonala, etab.—
- antzerki profesional gutxi.

- antzerki amateur lagundu gabea.
- zuzendari eta antzerki-idazle gutxi.
- zirkuitu kaxkarrak; programa eta propagandarik eza.
- komunikazio urria: Jaurlaritza/Diputazio/Udal/Antzerti/EATB.
- benetako antzerki-politikarik eza.
- euskaraz egiten den antzerkia oraindik ere guttisko izatea.

Egun, badirudi, hain modan dagoen krisia, bai *Antzertira* bai *EATB-ra* heldu dela, edo horietan ere nabarmendu. Esan izan denez, lehenengoa geldiuene baten ondotik, zuzpertz egingo omen da koordinazioan —erakunde eta aktoreen artekoa— eta dirulaguntza desberdinetan —bi urterako eta talde gutxiri bereziki— oinarrituz. EATB-ri dagokionez berriz, bere ahuleriatik *Euskal Aktoreen Batasuna* loratu zen 1988ko udaberrian.

Baina krisialdia, jaialdi askoren artean gertatzen da —Getxo, Basauri, Baiona, Eibar, Olite, Gasteiz, Donostia, Hazparne...

Baina euskal antzerkia, gazteegia omen da, bai onerako, bai txarrerako.

Baina honen kalitatea goraka omen doa.

Agur *Eire*... antzezlanaren katalandar zuzendaria den Pere Planella, honela mintzo zitzaigun:

Estatuko dramaturgiak, momentu txarrak bizitzen ari dira, bai interesari, bai produkzioari dagokionez.

Inolako derrigorrezko zurikeriarik gabe, baiezia dezaket, gaur egun Bartzelonako edo Madrileko mundu profesionalizatu, hotz horretan aurkitzea zaila den jarrera eta ematea, hemen topatzeak, lasaitu egin nauela. Eta burutik ezin uxatu dudana galdera da: Euskal Antzerkiaren indarra eta begi-zorroztasunari gehituko bali-tzaio administrazioaren aldetik, laguntza handiagoa, nora iritsi ote zitekeen.

Testuinguru konplexu honetan —bizi dugun hil ala biziko egoera soziolinguistikoaren larria ere gogora erazten zaigula, eta estrenako neurriak politikoak beharko liratekeela—, berehala sortzen den itauna, honelakoxea litzateke: Zer nahi dugu? Eta jarraian: Nola lor dezakegu nahi dugun hori?

Alfonso Sastrek, honako helburua aireratsen zuen *Antzerti* oraingo aldizkari zendutik: *abangoardiako antzerki herrikoia*. Eta honi ongi eritziko bagenio, bideok zehaztu beharko genituzke:

- profesionalismoa
- zentru pilotoak
- zirkuitu iraunkorra

Euskal antzerkia izan daiteke, kalitatezkoa, egungoa, gurea, irekia, komunikakorra, eszenarioetan ezezik geletan, kafetegi eta herri txikietan jokatuko litzatekeena.

Aresti antzerkigile

Gure bilbotar euskaldunberri konplexu honi, sona ez dator-
kio, dudarik gabe, burututako antzerki-lanagatik, poesiarenaga-
tik baizik.

Lizardiren hilurtean jaioa (1933-1975), hark eta bere garaiki-
deek (Orixe, Lauaxeta) markatu bidea utzi, eta urratu gabeetatik
abiatu zen (Mirande, Mikel Lasa).

Eta poesian berritzaile gertatu bazen, teatro-mailan ere, be-
rrikuntza berberaz mintzo gaitezke.

Dramagile honen kokapen historikoa egitearren, Aresti, ge-
rra osteko antzerkigilea dugula esan daiteke, eta are zehatzago,
Salbador Garmendiarekin batera, bigarren belaunaldikoa.

Soroa eta Altzagaren antzerkigintza tokitan ikusten delarik,
Aresti, arestian proposaturiko *abangoardiako antzerki herrikoi*
horren lerroan kokatzen zaigu. Abangoardia, teatro berriaren,
filosofiaren ezagupenez dihardugula; herrikoia, ahozko literatu-
rari eta bereziki Barrutiaren *Gabonetako ikuskizuna*-ri gagozkio-
la, baina baita ikusleagoa bere nahi duen neurrian ere.

Bere obra, aditzera eman nahi duen mezuan datza, eta mezu
hori zenbait balio moral eta etikorekin uztarturik dator. Gure
kontzientziara iritsi eta hari ahal dela aldatu on bat eman nahiko
lioke. Iraultzazaletasuna —errealitate sozialaz jabe erazi nahi
gaituelako— eta didaktismoa —berea parabola-antzerkia bait
da— ditu ezaugarritzat antzerkigintza honek.

Baina egia esan, inork gutxi du gogoan Arestiren alderdi
hau.

Naski ez erakutsiak izateko ez ditugu antzerkiak idatziko; halere beti harrিতa nago zelan, oraíndikan hain gazte eta emankor diren Arestiren antzerkiak ez diren guztiak ematen.

Txomin Peillenen hauek gogoan izanik ere, bada bere pertsonarengan oinarritutako antzerki-saio handi bat: *Harrizko Aresti Hau*, Karlos Paneraren zuzendaritzapean eta Oskorriren laguntzaz jokatua, eta zenbaiten iduriko euskal teatroaren gailurra jo duen antzezlaná.

Baina, eta hau garbiki esan dezagun: Aresti antzerkigile (ere) bada. Hor ditugu, esaterako, 1960 eta 1965. urteen artean idatzitako bere sei obra, edoeta hari buruz Ramon Sazarbitoriak esandakoak:

Aresti, bere obra kuantitatiboki behatuz, poeta baino areago teatrogile da. Arestik ez zuen folklorismoa alde batetara utziz teatroa expresa-bidetzat hartuz herriari kultura apur bat eraman nahi zuten gazte-talde haietan sartzeko okasioa alperrik galdu nahi izan, hau da, bere luma gazte-talde haien beharretara jarri zuen. Euskal eszenarioetan teatroa eraberritu nahi zuten gazteen beharretara eta ahalmenetara egokitu zen. Teatro berri bat behar zen eta Aresti hura eskaintzen ahalegindu zen. (2)

Oroitu behar da, oroitu, teorizazio-lanik ere suertatu zela berean, hala nola Barrutiaren pertsonaiei buruzkoa edoeta "Nola erein teatroaren gaurkotasuna euskaldunen artean" izenburutzat duena.

Arestiren aburuz, euskal teatroa historian bizi zen, iraganean, alegia, eta zer edo zer izatekotan moralista litzateke.

Egoera zaharkitu horretatik atera ahal izateko, antzerki-kometa zirimola eta enbat berriek dantza dezaten, irtenbide bat edo beste eskatzen/eskaintzen ditu:

- estudiatu beharra

Jakin behar dugu nor den Ugo Betti, nor den Pirandello, nor den Willians, Miller, Brecht, Beckett eta Ionesco. Eta maisu hoetatik lezioak hartu.

Irtenbide hau itzulpengintzari baino, hauek geureganatzeari legokioke.

- gaurko problematika azaldu beharra

Gaurko problemak atera behar ditugu, jenteak pentsa dezán, gelditasun estatiko batean eztađin para. (4)

Eta azaldu ezezik, jendearen barrena asaldatu ere egin beharra dago.

- euskal kultura berriztatu beharra

Ukan ere, Arestiren antzerkigintzak bai bait du proiekturik bai helbururik.

Euskal kultura berriztatu behar dugu, eta biderik egokiena, erraxena eta politena teatroa da (kontutan izan, Lorkak teatroaz egiten duen definizioa: El teatro es uno de los más expresivos y útiles instrumentos para la edificación de un país... Un teatro sensible y bien orientado en todas sus ramas, desde la tragedia al vodevil, puede cambiar en pocos años la sensibilidad del pueblo): komedia asko eskribitu behar ditugu, lehengo akats eta tonteria guztiak alde batera utzi behar ditugu. (5)

Aurrera egitera behartuta dago euskal antzerkia, proiektudun bidean zehar, itxaropendun zerubideetan gaindi.

Arrazoi zuen Arestik, oso urrun zeuden Mirande eta biak. Bera ere mundu gaizto batetan murgildua sentitzen zen, baina gaitzari arrazoi historikoak bilatzen zizkion, eta etorkizunean jartzen zituen esperantzak. Mirandek, berriz, iragana desio zuen, eta iragan horren usaia hartzen zuen Theresa haurraren eta ipui zeltikoen aipatutako Gazteen Lur horretan. (6)

Edoeta Aresti berari hizpidea emanez:

Herri hilak historian bizi dira, herri biziak etorkizunean, esperantzian, molde berrietan, mugimentuan. (7)

Azkenik, idazle, zuzendari eta taldeen premia nabarmendu ezezik, elkarte edo erakunde baten babesa ere eskatzen zuen.

Beraz, esandakoak esanik, eskuarki Arestiren dramaturgia, egungoa denaren susmoa geratu zaigu, froga gehiagoren beharra duen susmoa. Eta haietara joko dugu berehalako batean, Brechtenean egonalditxo bat egin ondoren.

Dударик gabe Brecht-en teatroaren influentzia: teatroa herria lantzeko eta herriari eragiteko eta herria kulturizatzeke du. (8)

Behin puntu honetara iritsirik, oraindik aita eta ama bila dabilen kritika semiologikoa beste baterako utzirik, gure honek, lehen hurbilketa batean sumatutakoa ahalik eta erarik ximple eta adierazkorrenenean adierazi nahiko luke. Eta Aresti, oro har, literaturaren edoeta idatziaren esparrura mugatzen denez, literatur kritikaren osagai tradizional eta esanguratsuenak jorratuko ditu.

Bide irristakor honetatik abiaturik, gure lanak, gainbegiratu sakon bat izan nahiko luke. Gainbegiratu, Arestiren antzerki-lanak osotasunean aztertu nahi bait ditu; sakon, nolabaiteko aurrepauso bat izan nahi duelako.

Gai-aldaketa

Narratibak eta poesiak jasandako mundu-ikuskeraren aldaketa mingarri bera antzeman daiteke, orain mende-laurdentsu bat antzerkian. Tragedia eta komediaren arteko esparru labainkorrean, Txillardeggi, Saizarbitoria edoeta Mirande baten le-ra berera inguratzen zaigu Aresti —poesiaren bidez ordurako gerturatua bazen ere—.

Arestik, gai indibidualak eta sozialak dantzatuko ditu, bigarren hauegarako zaleago gertatuko bazaigu ere. Bi-biak dialektikoki agertzen zaizkigu, elkarren osagarri eta eragile bait liren. Pobrezia, esate baterako, nortasun kaxkarrera eragin dezake, inongo moralik ezera.

Gai indibidualak, aitortenaren bidez agertuko zaizkigu, bere antzezlanen amaiera aldean erregularri. Bata homosexuala izan daitekeen bezala, besteak hilketa baten zama astuna eroan dezake, isilean.

Gai sozialek aldiz, kritikaren bidea hartuko dute. Kritikak, eliza, giza mailak, txintxoan morala, kolonialismo linguistiko-politiko-erlijiosoak eta beste hamaika astinduko ditu.

Badakizue Jesukristoren espiritua ito egiten dela purpurartean gehienetan. (9)

Eta kritika hori zorrotza den arren —dagoeneko, bestela gertatzea badagoelarik ere, euskaldunak putazale, hiltzaile eta zapaltzaile bait dira, dagoeneko zaldunaren eta bizkaitarren hitza, haizeak eramana bait da—, eraikorra ere bada. Benetako komunikazio eta egoera berri eta zuzen bila dabilke. Altxamendura ere bagaramatzakeen kritika esperantzagarria da berea, Miranderena ez bezala, aurrera eragin gaitzakeena.

Justizia eta epaiketarena izan daiteke, gai sozialek urratzen duten bigarren bidea. Batean herria gertatuko da epaile, toberamustra bat jokatzean, baina gehienetan gertakari konplexua izango da, norberari edoeta kanpotarrei egokituko zaiena. Nor

da garbia, nor da zoro, nola neurtzen da ikusgarri baten deabrukeria ala miraritasuna, dagoeneko puta den euskal mundu hone-tan ere?

Dena dela, mundu-ikuskera honen baitan, konstanteak dira oraindik bai euskaltasun/keria, bai erlijiotasun/keria. Biok, antzezlan guztiak blaitzen dituzte, euskal literaturaren tradizio ondo ezagun honi itsatsirik, kritikoki baina itsatsirik.

Baina Arestiren berritasuna, mundu-ikuskera huts batera mugatzen al da? Lasagabasterrek, lan honen hastapenean sailkatutako hiru belaunaldiez ari dela, zera diosku:

hiru belaunaldi horiek idatzitako testu dramatikoek, ez dutela aurrerapen haundirik suposatzen euskal teatro modernoaren historian, baliabide dramatikoek bagozkie. (10)

Hala eta guztiz ere, gogora erazi egiten digu Arestirenean suma daitekeen funtzio iraultzaile eta didaktikoa, guk jaso ezezik sakontzeari ekingo dioguna, egon ere, gurean beste susmorik ere, bai bait dago, bestelako berritasunik ere, ba ote den...

Pertsonaiak

Aresti, bere antzerki-lanean, eskuarki zorigaitzoko pertsonaiez baliatzen da, euskal jatorrikoak baina zapalketaren bat pairatzen edota eragiten dutenak: emagalduak, sustrai iluneko fraideak —andaluziar eta afrikar bat barne—, agintariak, mozkorrak, infernu nahiz zerutiarrak...

Aukera zabala egiten du idazleak, giza arazo zenbait aurkezterakoan, guretar ez direnen ikuspuntua adierazteko, gure txo-txongilo izateari erreparatzeko -gogoan izan deabruak eta santua... Eta guzti hau umore-puntu batez egin ere, hala nola, arra-toia, gizagaixo hau eta bestea aurkezterakoan.

Guztiok aditzera emateko, oso izen berezietz baliatzen da: latinaren bitartez —Seraphicus, Sanctus...—; ironiaren bidez -altua/ba?ua, doktore/arlote...; lanbideen bidez -kapitaina, apai-za..., e.a.

Beste mundukoak... horretan, jolas baten partaide baino ez dira: deabruak polizia bihurtzen dira eta santua, aldiz, partizano. Eta honelako berrikuntza publikoa, nolabaiteko partaide bihurtzean legoke.

Giza arazoez jota izanik ere, pertsonaiek, beren barrena husten digute, aitorten moduko zerbaiten bidez, bakarrizketa luzez, komunikazio-abentura batean murgildurik eta gure benetako egoera isladaturik, idealismo inozoak erantzeko edo. Aitorten honek, bestalde, gure bi bizitzen berri ematen digu lotsagabeki, esan nahi bait da, kanpoko eta barrukoa, usu izaera desekilibratu batera eraman eraziz (kanpoan uso, etxean otso).

Azkenik, esan beharra dago, oso pertsonaia dialektikoak dira, exageratuak sarri, eta hitzari lotuak erabat.

Espazioa

Antzezleriaren beharra nabarmendu ondoren, antzerkiak espazioaren sostengua behar du, dela mugikorra *Gernika* obraren antzera, dela biribila Marsillach-en *La Celestinaren* antzera, dela surrealista Silvia Munt-en *La hija del sol* hartan bezala.

Aresti, bai poesian bai antzerkian, konkretutasunaren esparruan mugitu izan zaigu, zehaztasun osoan (Bilbo, Cortes Kalea...), nahiz partzial edo sinbolikoan (iparraldeko herri sumatua —Mugarte, Mugalde...—, Ndongomanguila...)

Espazioaz ondotoxo arduratzen da egilea akotazio askoren birtartez eta batean, arduratu ezezik jolastu ere egiten du.

zergatik ateratzen da horrela balkoira, eta teatro batean balego bezala, kaletik igaraten den jenteari deiadarrez hitzegiten dion?
(11)

Sarritan, zapalketa-prozesu baten sostengu sinboliko gertatzen da. Afrika, Euskal Herriaren sinbolo gerta dakiguke eta ikuspuntu desberdinaren aberastasunarekin bestalde.

Usu, errealitatearen puntu ilunak taularatzen dizkigu: txabolak, putetxeak... Eta maiz, dialektikoki: putetxea/komentua, etxea(bizitza)/teatroa...

Espazioa, aldagarri gisa darabilela ere esan daiteke. Egintza bateko putetxetik ondorengo komentura ezezik, bitan banatutako espazio jolastia (*Beste mundukoak...*), batu egin daiteke berehalakoan.

Garbiki ohar gaitzke, Arestiren espazioa ez dela jada idiliko, bai gardenen edota baserri txuri-gorrien gisakoa; aitzitik,

oso bestera, humanizatu egiten dela, gizakiaren problematikan bete-betea sartu, alegia.

Denbora

Arestik bizi duen denbora, problematikoa da oso.

Jesukristo gure jaunak, jaiotzeko, oso denpora egokia hautatu zuen. Gaurko denpora hau ez zuen inola ere hautatuko, gaur egunean ez bailuke inola ere predikatuko. (12)

Eta problematika hori, maiz askotan iraganean kokatzen digu, aipatu gabe baina, *atzeak erakusten digu nola dantzatu aurrea* esaera ondo gogoan duela.

Iraganak, sorprestu egiten gaitu obraren denbora *iaz* kokatzen duenean, edoeta 1963.ean idatzitako obra bat, 1961.ean egokitzen duenean.

Hona hemen geroxeago ere astinduko dugun Brechten urruntasunaren teknikaren eragina, hots, ikuslegoari antzerki-ikuskitzuna denboran eta espazioan urrun agertu behar zaizkio, obra kritikoki ikus eta analiza dezan, harekin identifika ez dadin.

Gainerakoan, erabilitako denborak, errepresentazioarena gaintitu egiten du eta denboran gainti jauziren bat ere badagi. Eskuarki lineala dela esan daiteke.

Bada, bestalde, *Beste mundukoak...* delako horretan jostatzeko gogo bizi bat, gure denborarekiko halabeharrezko atxekimendua oroiteratzen eta erlatibiza erazten diguna.

Ni beste mende batera joanen naiz, beste denpora batera, eta nire gorputz oinazeztatua madarikatu honek okupatuko du. (13)

Indar arrotzen eraginez, antzerki hau denbora-makina bilakatzeko da, sakonean esanahirik bila erazten diguna.

Azkenik, aipatzekoa da Erdi Aroan girotutako obran, mahai moderno bat jartzearen anakronismoa, behin eta berriz Brechten urruntasuna gomuta erazten zaigularik.

Beste zenbait ballabide:

dialektika

Marxismoaren isuria honetara iritsi izan bailitzan, errealitatea dialektikoki zurrupatzen du Arestiren antzerkiak. Gizabana-koaren eta gizartearen artean bezala, dialektika, sinestun eta sinestugeen artean eraikitzen da, edoeta txuri eta beltzen artean, edoeta euskaldun eta andaluziarren artean, edoeta altu eta baxuen artean.

HALTUA.– Bai.
BAJUA.– Ez. (14)

Baina errealitatea ulertzera ez, baizik eta hura erlatibizatzeraz garamatzake gure poeta antzerkigile honen obrak. Bi begik batek baino hobeto ikus dezaketela ezezik, bi horiek toki, denbora edoeta status desberdinekoak badira, hainbat hobe dela diosku. Eta erlatibizatzeraz soil-soilik ez, ezpada aldatzera eta iraultzera, *Justizia txistulari* obra kasu.

Dialektika bitasunaz janzten zaio usu Arestiri, eta bitasuna, dela hitz-jokoen, dela kontrasteen, dela paralelismoen bidez agertuko zaio: *Liberia/Esklabia*, *Aita Nigrus/Albinus*, *zorakeria/zorotasuna*, *miraria/deabrukeria*.

Osagai honi zinez garrantzitsu deritzogu, kontutan izanik, bereziki, Arestiren antzerkigintza, hitzari atxekiegirik (?) dagoela, sarritan pertsonaien hizketaldiak, bakarrizketaren forma hartzeraino egon ere.

didaktismoa

Bere antzerki-lanetan euskal historiaren berri ematen zaigu (211.or), ahozko literatura irakasten zaigu (30-31. or.) eta abusatzearen susmoa ere sorterazten... Nekez ditzake Oilarganeko Terrezak hitzok beregana:

Bai, Bilbon tafernak ehun bider gehiago daude, liburutegiak baino.

Edota Arlote eta Doktore pertsonaien kanta baten autoretanari buruzko eztabaida (253-254. or.).

Aditzera eman ere, antzerkigile honen lanak, ideia batzuk eman nahi bait ditu aditzera: euskaltasuna ez da uste bezain ara-

tza, kristautasuna bekataria da, moralkeriak kalte dagi... aditzera edo aldatzera.

Dena dela, ez al dago Coca-cola poxi bat antzerkirik askatzailenean, estetikoki iraultzaileenean ere?

Arestirenean, didaktismo kontziente bat ageri dela uste dugu —giza arazoak, aldatzen ari den euskal mundu hau, erlijioa, kultura...—, baina moralinarik gabekoa agian. Alienazioaren aurka joatea, kulturari berritu on bat eman nahia, ikuslego kritikoa nahi izatea... bere eranskin didaktiko kontzientearen kutxan leudekeen osagai batzuk lirateke.

ahozko literaturaren erabilera

Ondo ezagun du Arestiren antzerki-lanak, honakoa, poeta eta folklorezale amorratua dela. Eta batzuentzat hau positibo izan daitekeen bezala, besteentzat aukeran gehiegitxo gerta daiteke. Beharrezko al du bada antzerkiak, guretasuna baieztatzeko bertsoa?, ez al da aski euskaraz pentsatu eta emana izatea?

Bertsogintza, honela, bai zeharka bai zuzenki agertuko zaigu.

Zertarako sena, eta zertarako pena alahena!?(16)

A.- Bai, benetan extraña.

D.- Sekulakoa.

A.- Oso gutxitan ikusitakoa. (17)

Zenbait bertso-mota desberdinekin batera, koplak eta esaera zahar eta berriak agertzen zaizkigu.

Gilen, bihar ilen, etxi ehartziren eta etzidamu eternidade guziko ahantziren. (18)

Kantak ere orriratzen dira, Pello Joxeperena lez, joera honek, Arestik Barrutiarekiko zuen atxekimendua gogora erazten digularik.

Azkenik, herri-teatroak ere, ukiturik utzi du han-hemenka, bai tobera mustrei bai pastoralei dagokienez —azken hau kolorei eta pertsonai motei dagokielarik, bereziki bostgarren antzerki-lanean.

Aipatzekoa dugu ere, literatura idatziaren itzala, esplizitoko kasu honetan:

Bat dago, oso liburu zuhurra, zuberotar batek baturikako ditxo-bilduma bat... (19)

Hizkuntzari berari gagozkiolarik, autoreak berak teatorako maite zuen euskara *erraz, herrikoi eta mundukorra* antzeman dezakegu, bai errealitatearen gordina, bai ederra adierazteko. Dena dela, normaltasunerako joera nagusitu arren, literatura idatziak, eta Axular batek, baluke zer esanik aski:

oso meharra da zerura bidea. Oso malda gora. Oso erpina. (20)

Soltero egon da beti, mutil zahar, donado. (21)

umore beltza, ironikoa

Kritikotasun eta eszeptikotasunari dario, errealitatearekiko erlatibotasunari edo.

Cuba libre bat, baina bizarrik gabea (21)

Euskaldunek, berriz, irrintzi egiten duzue. Zuek, euskaldunek, Darwini kontra egiteagatik, eztuzue zimioaren jatorria; zamariaren jatorria duzue. (23)

Umorea jolasarekin nahasturik ere, ageri da, bereziki *Beste mundukoak...* horretan, egileak berak bere buruari barre egitean. Obra hori berori, joku huts bat baino ez da, oso sakonera egin gabe, semantikoki aberatsa izanik ere.

desarrollo anitza

Linealtasuna ezezik, egintzen arteko desberdintasunik ere agertzen zaigu, hala nola *Etxe aberatseko...*, non bi egintzen arteko lotura-gaiari baino ez dagokion. Pertsonaiak, hortaz, ahai-deak izanik ere, erabat desberdinak dira.

Pertsonaien arteko lotura, obra baten barruan izan ezik, bi obretan barrera ere agertuko zaigu –*Etxe aberatseko...*, *Eta gure heriotzeko...*

Obra guztietan konstantea da arretoa okupaturik izatea, zenbaitetan suspentseak eta sorpresak bere egiten gaituztela.

Beste konstante bat, pertsonaien aitorenari legokioke. Hau bukaera aldean egin ohi da, erregular, eta giza hauskortasunaren eta kaxkartasunaren berri, ondotxo ematen digute.

Oso berezia dugu *Beste mundukoak...*, tratamendu berezirik ere eskatuko luke, azken batean, espazio-denborazko eta era guztietako jokia bait da.

Puntu honetara heldurik, antzeman dezakegu agian, Arestiren berritasunik handiena, atzera Brechtengana garamatzakeena.

Brechten antzerkigintzaren ezaugarri nagusienetarikoa, urruntasuna deitu dugu. Ikusleak kritikoki ikusi behar du obra, pertsonaiekin inolaz ere identifikatu gabe, obra espazio eta denboraz urrun balego legez.

Eta urruntasun hori Arestirenean, gorago aipatuetan ezezik, honakoetan ere ageri da:

- bukaera ez da beti errazki ematen, ikusleak hau asmatzera behartuta daude
- *Justizia txistulari* horretako isilune-argiak oso nabariak dira
- azken honetako mahaia, hots, elementu anakronikoa

Eszenografia —argitasun handia, elementu autonomoen nagusigoa...—, musika —elementu diskordanteak—, atsedenaldira asko —pentsaketarako propio paratuak—, sarrera narratiboak —gertatuko dena aurretiaz adieraziz—, ziren, besteak beste, Brechtek proposatu bideak, ezen, jakin erazi ere, ikusleagoari jakin erazi behar bait zitzaion, eszenifikazio baten aurrean zegoela, eta ez besterik.

III. Ondorioak eta proposamenak

Antzerkiarekin eta Arestirekin lotsagabeki xirri batzuk egin ondoren, gure hurbilketak, batetik orokorra —antzerkiaren egoera zertan den, e.a.— eta bestetik zehatza —Arestirenean hau nola gauzatzen den, e.a.— izan gura zuenak, iritsitako ondorio pare bat edo beste lerrokatzera behartzen gaitu.

Orainokoa, euskal antzerki-kometa gaztearen zeruan —inozoki seguruenik, haren mugagabetasunari erreparatu gabe—, zerubide bat markatzen ahalegindu gara, bidai aukera hori ere, behinik behin, aurrean izan dezan: *abangoardiako antzerki herrikoa* (profesionalismoa, zentru pilotoak, zirkuitu iraunkorra...).

Aresti berriz, inoiz kometaren haria eskutan izan zuen mutil koxkorraren antzera, aise biltzen da arestian proposaturiko proiektu honetara, Sartrekin sintonia osoan. Eta bere berrikuntza gaiei ezezik, nola edo hala, baliabideei ere badagokiela frogatu uste dugu.

Aresti, hortaz, Brecht, Lorca eta gainerakoen eraginpean, modernotzat etsi dezakegu batere dudarik gabe, eta jarraibide moduan ere proposatu, bere *izpiritu modernoari* gagozkiorarik.

Jendea asaldatu nahi zuen Arestiren antzerkigintzak, hura itxaropen errealean bizi zedin gura zuen, itxaropenaren gezurrak baino gauza nazkagarriagorik ez omen eta...

Hala eta guztiz ere, gauzok erlatibizatzen jo eta lerro hauetara ekarri antzerki-proiektu hori, oso erlatibo delako baieztatu dezakegu, eta ulertzekotan, bere zabalean ulertu behar dela.

Gure ustez, nork bere bidea bilatu behar du —sarreran esan bezala, bilaketa bera nahikoa altxor bait zaigu—, eta antzerkiak edozein bide du urrakizun. Antzerki berri hau kaleetan, kafetegietan eta gela txikietan ere emango da, eta ez beti hitzaren trankari atxekirik.

Biziko bada —eta biziko ahal da!—, itxaropenaren eta etsipenaren arteko kinkan biziko da, tragedia eta komediaren artean, gure barruko indar kontrajarrien artean, txoriaren alai eta barearen lasaia edota emagalduren irria eta emaurkituaren tristuraren artean.

Oihala, aspalditxodanik, zabalik dago...

BARRIOLA Iñaki, "Gerraurreko antzerkigintza", *Jakin* 37, 32.or.

SAIZARBITORIA Ramon, "Hitzaurrea" in *G. Arestiren literatur lanak-7*, Susa, Donostia, 1986, 233.or.

ARESTI Gabriel, "Nola erein teatroaren gaurkotasuna euskaldunen artean", *Euskera* XII, 1962, 286.or.

ARESTI Gabriel, "Nola erein...", op.cit., 286.or.

ARESTI Gabriel, "Nola erein...", op.cit., 286.or.

ATXAGA Bernardo, "Miranderen senditzeko manera" in MIRANDE Jon, *Haur Besoetakoa*, Pamiela, Iruñea, 1987, 132.or.

ARESTI Gabriel, "Nola erein...", op.cit., 286.or.

ATXAGA Bernardo, "Miranderen senditzeko manera" in MIRANDE Jon, *Haur Besoetakoa*, Pamiela, Iruñea, 1987, 132.or.

- ARESTI Gabriel, "Nola erein...", op. cit., 287.or.
- ZABALA Enrike, *Euskal literatura*, Pax, Lazkao, 1979, 258.or.
- ARESTI Gabriel, *G. Arestiren literatur lanak-7: Antzerkia*, Susa, Donostia, 1986, 174.or.
- LASAGABASTER Txuma, "Gaurko euskal teatroaren gorabeherak", *Jakin* 37, 1985, 46.or
- ARESTI G., op.cit., 174.or.
- ARESTI G., op.cit., 221.or.
- ARESTI G., op.cit., 179.or.
- ARESTI G., op.cit., 51.or.
- ARESTI G., op.cit., 164.or.
- ARESTI G., op.cit., 204.or.
- ARESTI G., op.cit., 255.or.
- ARESTI G., op.cit., 267.or.
- ARESTI G., op.cit., 140.or.
- ARESTI G., op.cit., 71.or.
- ARESTI G., op.cit., 81.or.
- ARESTI G., op.cit., 53.or.
- ARESTI G., op.cit., 91.or.